

Μετανάστευση και «ιδιότητα του πολίτη» στην Ελλάδα: Ομάδες εστίασης νέων συζητούν για το νέο μεταναστευτικό νόμο

Ευαγγελία Φίγγου & Μαρτίνα-Ναυσικά Σουρβίνου

Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Περίληψη

Η μελέτη διερευνά τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της «ιδιότητας του πολίτη» στο λόγο ομάδων εστίασης νέων για το νέο μεταναστευτικό νόμο στην Ελλάδα. Οι συμμετέχοντες ήταν 42 φοιτητές του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης ηλικίας 19-26 χρόνων. Η ανάλυση, που βασίστηκε στις αρχές της ρητορικής ψυχολογίας και της κριτικής λογοψυχολογίας, ανέδειξε τρεις κύριες επιχειρηματολογικές γραμμές: Η πρώτη αφορά τους υποκειμενικούς δεσμούς των ατόμων με μια πολιτειακή κοινότητα και τη σχέση της πολιτικής συμμετοχής με την εθνική συνείδηση. Η δεύτερη αναπαριστά την «ιδιότητα του πολίτη» ως θεσμικό προνόμιο στη διάθεση της πολιτείας υποδοχής των μεταναστών, ενώ η τρίτη συνδέει την «ιδιότητα του πολίτη» με τους δεσμούς αίματος και την πολιτισμική ομοιογένεια και συνέχεια. Τα αναλυτικά ευρήματα συσχετίζονται με αυτά άλλων ερευνών που επισημαίνουν την πολυσημία και τις αντινομίες που χαρακτηρίζουν τις αναπαραστάσεις της «ιδιότητας του πολίτη» στον κοινό νοου.

Λέξεις κλειδιά: Ιδιότητα του Πολίτη, Κοινωνικές Αναπαραστάσεις, Κριτική Λογοψυχολογία, Μεταναστευτικός Νόμος, Ρητορική.

Επικοινωνία: Ευαγγελία Φίγγου, Τμήμα Ψυχολογίας, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, 54124, Θεσσαλονίκη. Τηλέφωνο: 2310 997942. Fax: 2310 997384. E-mail: figgou@psy.auth.gr.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα μελέτη διερευνά τις κοινωνικές αναπαραστάσεις ελλήνων πολιτών για την ιδιότητα του πολίτη, αξιοποιώντας τα δεδομένα που προκύπτουν από συζητήσεις νέων για το νέο μεταναστευτικό νόμο στην Ελλάδα. Υιοθετώντας τις βασικές αρχές της κριτικής λογοψυχολογίας και της ρητορικής ψυχολογίας, η μελέτη εξετάζει τα πολιτισμικά διαθέσιμα αποθέματα και τις ρητορικές πρακτικές που κινητοποιούνται από νέους που συμμετέχουν σε ομάδες εστίασης, προκειμένου να επιχειρηματολογήσουν υπέρ της ένταξης ή του αποκλεισμού των μεταναστών από την κοινωνική κατηγορία του «Έλληνα πολίτη».

Κοινωνική ψυχολογία και «ιδιότητα του πολίτη»

Σε ένα πρόσφατο αφιέρωμα στην «κοινωνική ψυχολογία της ιδιότητας του πολίτη» η Condor (2011) επισημαίνει την ένδεια της υπάρχουσας έρευνας και υποστηρίζει την αναγκαιότητα ανάπτυξης μιας συστηματικής κοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης. Σύμφωνα με την Condor, μερικά από τα νευραλγικά ζητήματα που συνδέονται με την «ιδιότητα του πολίτη», όπως είναι η συλλογική ταυτότητα, η αλληλεγγύη και η προ-κοινωνική συμπεριφορά, τα όρια των κοινωνικών ομάδων και η ενδοομαδική και διομαδική σύγκρουση αποτελούν προνομιακά πεδία μελέτης της κοινωνικής ψυχολογίας. Επομένως, αφενός μεν, η διερεύνηση των αναπαραστάσεων της έννοιας της «ιδιότητας του πολίτη» μπορεί να βοηθήσει την κοινωνική ψυχολογία να προσεγγίσει ζητήματα συλλογικής ταυτότητας, αλληλεγγύης και συγκρούσεων και αφετέρου, οι κοινωνιοψυχολογικές θεωρίες και μέθοδοι μπορούν να συμβάλλουν στην κατανόηση των σύγχρονων νοσηματοδοτήσεων της «ιδιότητας του πολίτη».

Η υπάρχουσα εργογραφία πάνω στην έννοια της «ιδιότητας του πολίτη» επισημαίνει ότι αυτή αλλάζει από ένα εθνικό πλαίσιο σε άλλο συνδεδεμένη (αν και όχι απαραίτητα ταυτιζόμενη) με την εθνική ταυτότητα. Υποστηρίζεται ότι, αν και η έννοια της «ιδιότητας του πολίτη» εμφανίστηκε πριν από την εγκαθίδρυση των εθνών-κρατών και αρχικά συνδέθηκε με διαφορετικές συλλογικές ταυτότητες (Hobsbawm, 1990), σήμερα αντλεί τα βασικά της στοιχεία κυρίως (αν και όχι αποκλειστικά) από την εθνική ταυτότητα (Sindic, 2011). Το είδος λοιπόν του εθνικισμού και οι βασικές ιδεολογικές συνιστώσες της εθνικής ταυτότητας αντανακλώνονται στις πολιτικές χορήγησης της «ιδιότητας του πολίτη». Το δίκαιο του αίματος (*jus sanguinis*) ως κριτήριο χορήγησης της «ιδιότητας του πολίτη» έχει συνδεθεί με τον εθνοτικό εθνικισμό, αλλά και με την προκατάληψη σε βάρος ατόμων

με διαφορετική εθνοτική καταγωγή. Το δίκαιο του εδάφους (*jus soli*), από την άλλη συνδέεται συνήθως με τον πολιτειακό εθνικισμό (Brubaker, 1992) και την προώθηση της πολυπολιτισμικότητας και της κοινωνικής ενσωμάτωσης ατόμων διαφορετικής εθνοτικής κατασκευής (Meeus, Duriez, Vanbeselaere, & Boen, 2010. Pehrson, Vignoles, & Brown, 2009). Παρόλα αυτά, υπάρχουσες μελέτες δείχνουν, ότι η απόκτηση της «ιδιότητας του πολίτη» ενός κράτους δε συνεπάγεται αυτόματα την κοινωνική ένταξη ή την πάταξη του κοινωνικού αποκλεισμού και των διακρίσεων (Ariely, 2011. Gibson & Hamilton, 2011). Εξάλλου στοιχεία του εθνοτικού και του πολιτειακού εθνικισμού (συχνά δυνάμει αντιτιθέμενα μεταξύ τους) φαίνεται να συνυπάρχουν στις κοινωνικές αναπαραστάσεις της ταυτότητας μιας εθνικής κοινότητας ανεξάρτητα από την επίσημη, θεσμική πολιτική χορήγησης της «ιδιότητας του πολίτη» (Tilley, Exley, & Heath, 2004).

Η ρευστότητα της έννοιας της «ιδιότητας του πολίτη», πέρα από το γεγονός ότι αντανακλά τις συνιστώσες του ιδιαίτερου εθνικού και ιστορικού πλαισίου μέσα στο οποίο μελετάται, αντανακλά και τον πολυδιάστατο χαρακτήρα της. Όσον αφορά τις διαστάσεις που εμπλέκονται στη νοηματοδότησή της, μια συνήθης διάκριση είναι αυτή μεταξύ αντικειμενικών (που αφορούν τη θεσμική αντιμετώπιση του ατόμου ως πολίτη-μέλους μιας πολιτειακής μονάδας) και υποκειμενικών διαστάσεων (τη γνώση του ατόμου ότι ανήκει σε μια πολιτειακή κοινότητα και τη συναισθηματική επένδυση της γνώσης αυτής) (Olson, 2008). Η αίσθηση του ανήκειν μπορεί επίσης να νοηματοδοτηθεί ποικιλοτρόπως, παραπέμποντας στην ψυχολογική εγγύτητα με τα άλλα μέλη μιας κοινότητας (είμαι σαν τους άλλους/ες), στην εδαφική γειτνίαση (ζω με τους άλλους/ες), στην πολιτική αλληλεγγύη (ζω/είμαι για τους άλλους/ες) (Condor, Gibson, & Abell, 2006). Οι αναλύσεις αναφορικά με τις διαστάσεις της έννοιας -ξεκινώντας από την κλασική διάκριση του Marshall (1950)- εντοπίζουν επίσης υποκατηγορίες όπως: *πολιτειακή «ιδιότητα του πολίτη» που αναφέρεται στην ισότητα απέναντι στο νόμο, την πολιτική που αφορά κυρίως το δικαίωμα του εκλέγειν και εκλέγεσθαι και την κοινωνική που εμπεριέχει την πρόσβαση στο κοινωνικό κράτος και στην ασφάλεια. Σε αυτές προστίθενται η οικονομική διάσταση που παραπέμπει σε εργασιακά και φορολογικά δικαιώματα (White, 2003) και η πολιτισμική (Stevenson, 2003) που αφορά δικαιώματα που συνδέονται με τη γλώσσα και τις πολιτισμικές πρακτικές.*

Σύμφωνα με την Condor (2011), η μεταβλητότητα της έννοιας και η πολλαπλή της νοηματοδότηση που έχουν δώσει τροφή στο επιστημονικό διάλογο σε άλλες

κοινωνικές επιστήμες, διαγράφουν έναν ιδιαίτερα ευρύ όσο και ενδιαφέροντα ερευνητικό ορίζοντα για την κοινωνική ψυχολογία. Τα καίρια ερωτήματα προς διερεύνηση από τους κοινωνικούς ψυχολόγους είναι αν η ίδια πολυσημία που εντοπίζεται στο κοινωνικο-θεωρητικό και θεσμικό επίπεδο χαρακτηρίζει και τον «κοινό νο», τη ζώσα ιδεολογία της καθημερινής αλληλεπίδρασης (πρβ. Gibson, 2011) και, εφόσον αυτό ισχύει, ποιες είναι δυνητικά οι συνέπειες (πρβ. Andreouli & Howarth, 2012).

Η παρούσα μελέτη επιχειρεί να συμβάλει προς αυτή την κατεύθυνση, επικεντρωνόμενη στο λόγο ομάδων εστιασμένης συζήτησης για το μεταναστευτικό νόμο και την παροχή της ιδιότητας του Έλληνα πολίτη σε μετανάστες. Πριν ωστόσο περάσουμε στη μεθοδολογία και τα αποτελέσματα της εμπειρικής έρευνας, είναι απαραίτητο να εξετάσουμε συνοπτικά τον τρόπο ή τους τρόπους με τους οποίους, σύμφωνα με άλλους μελετητές, η έννοια της «ιδιότητας του πολίτη» συνδέθηκε με την ελληνική μεταναστευτική πολιτική των τελευταίων δεκαετιών, αλλά και θεσμικά επανα-οριοθετήθηκε με τον τελευταίο νόμο για την μετανάστευση.

Μεταναστευτική πολιτική και η «ιδιότητα του πολίτη» στη σύγχρονη Ελλάδα

Η Ελλάδα είναι ένα έθνος-κράτος οργανωμένο στη βάση του δίκαιου του αίματος (*jus sanguinis*). Αυτό συνδέεται με την αντίληψη του ελληνικού έθνους ως *volk/ethnie*, δηλαδή μιας αναλλοίωτης και διαχρονικής κοινότητας, παρά ως *patrie*, δηλαδή κοινότητα των πολιτών της (Ηρακλείδης, 1997). Άμεση συνέπεια αυτής της αντίληψης είναι και το γεγονός, ότι οι όροι «ιθαγένεια», «υπηκοότητα» και ««ιδιότητα του πολίτη» ουσιαστικά ταυτίζονται (Χριστόπουλος, 2004, 2012).

Για να μπορέσει κανείς, σύμφωνα με τον Τσιτσελίκη (2005), να κατανοήσει ζητήματα που συνδέονται με την «ιδιότητα του πολίτη» στην Ελλάδα, θα πρέπει να πάρει υπόψη του το πολιτικό και νομικό πλαίσιο που ρυθμίζουν τη δυνατότητα απόκτησης ή απώλειας της ελληνικής ιθαγένειας, αλλά και τη σχέση ανάμεσα στο ελληνικό έθνος, στο ελληνικό κράτος και τη δόμηση των κριτηρίων της ετερότητας. Ακρογωνιαίο λίθο της ελληνικής εθνικής ταυτότητας έχει αποτελέσει η έννοια της «ομοιογένειας του ελληνικού έθνους», η οποία ιστορικά έχει χτιστεί πάνω στα κριτήρια της θρησκείας, της γλώσσας, της εθνικής συνείδησης και σε μια μάλλον αμφίσημη έννοια της ελληνικής καταγωγής. Η καταγωγή από τη μια, και η έννοια της εθνικής συνείδησης, από την άλλη, διαζόντως συνυπάρχουν στην έννοια του γένους.

Το γένος ανάγεται από την ελληνική νομοθεσία σε οργανικό κριτήριο διαφοροποίησης μεταξύ πολιτών (*ομογενείς-αλλογενείς*), κάνοντας σύμφωνα με το Χριστόπουλο (2004) τον ελληνικό Ιακωβινισμό ιδιαίτερο και «ατελή». Οι *ομογενείς* θεωρούνται Έλληνες, ακόμη και αν δεν έχουν την ελληνική ιθαγένεια, ενώ η «ελληνικότητα» των *αλλογενών* αμφισβητείται ακόμη και αν είναι Έλληνες πολίτες¹. Η οργάνωση του Ελληνικού έθνους-κράτους στη βάση του δίκαιου του αίματος, η ηγεμονική ιδεολογική αναπαράσταση της ομογένειας της εθνικής κοινότητας και η διαμεσολάβηση όχι μόνο του έθνους, αλλά και του γένους μεταξύ πολίτη και κράτους αντανακλώνεται και στη μεταναστευτική πολιτική των τελευταίων δεκαετιών (Χριστόπουλος, 2012).

Όπως συνήθως αναφέρεται, τις τελευταίες τρεις δεκαετίες η Ελλάδα από χώρα αποστολής μεταναστών μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής μεταναστών². Η πρωτόγνωρη για τα ελληνικά δεδομένα μετανάστευση προς τη χώρα επέφερε σημαντικές κοινωνικές αλλαγές. Οι δραστικές αλλαγές ωστόσο, συνοδεύτηκαν από καθυστερήσεις του κρατικού μηχανισμού να προσαρμοστεί σε αυτές και να χαράξει μια πολιτική υποδοχής και ένταξης με συγκεκριμένους στόχους και προσανατολισμό. Τα πρώτα χρόνια χαρακτηρίστηκαν από την παντελή απουσία θεσμικής μεταναστευτικής πολιτικής και από την κατασταλτική λογική των επιχειρήσεων «επαναπροώθησης των μεταναστών». Την άνοιξη του 1998 έλαβε χώρα το πρώτο πρόγραμμα για την κανονικοποίηση μεταναστών που θεσμοθετήθηκε με δύο διαδοχικά προεδρικά διατάγματα (358/1997 και 359/1997). Το πρόγραμμα αυτό υπήρξε εξαιρετικά βραχύβιο και εξαιτίας «διοικητικών αδυναμιών» αντικαταστάθηκε από την κυβέρνηση με ένα νέο το οποίο εισήχθη με το νόμο του 2001 (Τριανταφυλλίδου & Μαρούκης, 2010), ενώ το 2005 ψηφίστηκε καινούριο νομοσχέδιο, προκειμένου να ρυθμιστούν θέματα εισόδου, διαμονής και κοινωνικής ένταξης στην χώρα των «υπηκόων τρίτων χωρών».

Το ζήτημα της παροχής της ελληνικής ιθαγένειας σε μετανάστες αντιμετωπίστηκε από τους νόμους του 2001 και του 2005 με κάποιες διατάξεις για

¹ Το Συμβούλιο της Επικρατείας προσπαθώντας να ορίσει τον όρο *αλλογενείς* καταφεύγει σε «αντικειμενικά» («Έλληνες πολίτες μη ελληνική καταγωγής») και «υποκειμενικά» κριτήρια («οι οποίοι μέσα από τη δράση και τη γενικότερη συμπεριφορά τους έχουν εκφράσει συναισθήματα που μαρτυρούν την έλλειψη ελληνικής εθνικής συνείδησης») (Τσιτσελίκης, 2005, σελ. 10).

² Σύμφωνα με σχετικά πρόσφατα στοιχεία της Εθνικής Στατιστικής Υπηρεσίας, οι μετανάστες με άδεια παραμονής στην Ελλάδα έφταναν τους 678.268 στα τέλη του 2007, ενώ οι «μη κανονικοποιημένοι» μετανάστες υπολογίζονται σε περίπου 280.000 (Τριανταφυλλίδου & Μαρούκης, 2010).

τους Πόντιους «παλιννοστούντες» από χώρες της πρώην ΕΣΣΔ και ειδικές ρυθμίσεις για τους «ομογενείς Βορειοηπειρώτες». Για τους υπόλοιπους μετανάστες η αίτηση πολιτογράφησης ήταν δυνατή μετά από δέκα χρόνια νόμιμης παραμονής στη χώρα την τελευταία δωδεκαετία (πριν την αίτησή τους), χρονική προϋπόθεση που ήταν από τις υψηλότερες στο Δυτικό Κόσμο. Τέλος, δεν προβλεπόταν καμιά ειδική ρύθμιση για τους μετανάστες δεύτερης γενιάς, κάτι που προβλεπόταν ακόμη και σε χώρες με ιδιαίτερα αυστηρές προϋποθέσεις στη χορήγηση υπηκοότητας (Χριστόπουλος, 2012).

Το τοπίο φάνηκε να αλλάζει την ψήφιση του Ν. 3838/2010, που αφορά την πολιτική συμμετοχή ομογενών και νομίμως διαμενόντων μεταναστών στη χώρα και εισάγει νέες διατάξεις για την ελληνική ιθαγένεια. Ο νόμος αυτός, εκτός των άλλων, προβλέπει την κτήση αυτής από παιδιά μεταναστών, εφόσον έχουν γεννηθεί στην Ελλάδα ή έχουν φοιτήσει έξι χρόνια σε ελληνικό σχολείο και οι γονείς τους έχουν συμπληρώσει πενταετία νόμιμης διαμονής στη χώρα. Στην πρώτη γενιά μεταναστών δίνεται η δυνατότητα υποβολής αίτησης πολιτογράφησης μετά από επτά χρόνια νόμιμης διαμονής στη χώρα κατά την τελευταία δωδεκαετία, πριν από την αίτηση. (Χριστόπουλος, 2012). Ο Νόμος 3838/2010 δίχασε το ελληνικό κοινοβούλιο και αποτέλεσε αντικείμενο έντονου δημόσιου διαλόγου. Με απόφαση του Δ' τμήματος του Συμβουλίου της Επικρατείας το Φεβρουάριο του 2011 ο νόμος κρίθηκε αντισυνταγματικός³ και η υπόθεση παραπέμφθηκε στην Ολομέλεια του Συμβουλίου της Επικρατείας. Η (κατά πλειοψηφία) απόφαση της ολομέλειας που δημοσιεύτηκε ένα χρόνο αργότερα (το Φεβρουάριο του 2013) υιοθέτησε το σκεπτικό που ανέπτυξε το Δ' Τμήμα και έκρινε αντισυνταγματικές τις διατάξεις για την κτήση της ελληνικής ιθαγένειας από τη β' γενιά μεταναστών, λόγω φοίτησης ή γέννησης στην Ελλάδα.

Μέσα σε αυτό το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο, που ορίζεται αφενός από την έντονη πολιτική αντιπαράθεση για το μεταναστευτικό νόμο και από την άλλη από τις βαθύτατες οικονομικές κοινωνικές και πολιτικές συνέπειες της «κρίσης» στην Ελλάδα, γεννήθηκε το ενδιαφέρον της παρούσας μελέτης να διερευνήσει το περιεχόμενο της έννοιας της «ιδιότητας του πολίτη». Να διερευνήσει με άλλα λόγια τα κριτήρια συμμετοχής σε αυτήν, όπως κατασκευάζονται σε ένα συγκεκριμένο

³ Στο κείμενο της απόφασης δίνεται ιδιαίτερη βαρύτητα στις «υποκειμενικές διαστάσεις» της ιδιότητας του πολίτη καθώς επισημαίνεται ότι ο Νόμος 3838/2010 εισάγει ένα νέο τρόπο κτήσης της ελληνικής ιθαγένειας «με βάση αμιγώς τυπικές προϋποθέσεις» «χωρίς εξατομικευμένη κρίση περί της συνδρομής της ουσιαστικής προϋποθέσεως του δεσμού προς το ελληνικό έθνος...δηλαδή την εκ μέρους εθελούσια αποδοχή των αξιών που συνάπτονται προς τον ελληνισμό και την εντεύθεν απόκτηση ελληνικής συνειδήσεως» (Χριστόπουλος, 2012).

ρητορικό πλαίσιο, αυτό του λόγου νέων για τη μετανάστευση στην Ελλάδα και την παροχή ιθαγένειας σε μετανάστες.

ΜΕΘΟΔΟΣ

Για τους σκοπούς της έρευνας καταλληλότερη μέθοδος κρίθηκε η χρήση των ομάδων εστίασης. Όπως αναφέρουν άλλοι μελετητές, οι ομάδες εστίασης προσφέρουν το ιδανικό πλαίσιο για τη μελέτη των κοινωνικών αναπαραστάσεων, της ζώσας καθημερινής ιδεολογίας (Billig, 1991), επειδή ευνοούν την ανάπτυξη επιχειρημάτων και αντεπιχειρημάτων. Εξάλλου, όπως υποστηρίζουν οι DeCillia, Reisigl και Wodak (1999) οι ομάδες εστίασης επιτρέπουν τη μελέτη της συν-κατασκευής του κοινωνικού αντικειμένου κατά τη διάρκεια μιας ενεργής συζήτησης και πάντοτε υπό την επίρεια της ομάδας. Έξι ομάδες έλαβαν χώρα την περίοδο Ιουνίου - Νοεμβρίου 2010 στη Θεσσαλονίκη στις οποίες συμμετείχαν 42 φοιτητές του Πανεπιστημίου της Θεσσαλονίκης (19 άνδρες και 23 γυναίκες), ηλικίας 19-26 ετών. Οι συμμετέχοντες συγκεντρώθηκαν με τη μέθοδο της χιονοστιβάδας, καθώς αυτοί που ανταποκρίθηκαν στην αρχική πρόσκληση των ερευνητριών ανέλαβαν να εξασφαλίσουν τη συμμετοχή φιλικών προσώπων τους στην ομάδα. Σε κάθε ομάδα υπήρχαν δύο συντονίστριες.

Οι συζητήσεις βασίστηκαν σε θεματικούς άξονες που αφορούσαν την ένταξη των μεταναστών στην Ελλάδα, τη μεταναστευτική πολιτική, το νέο μεταναστευτικό νόμο και τις αντιδράσεις θεσμικών φορέων και πολιτών απέναντι σε αυτόν. Οι συντονίστριες εισηγούνταν τα θέματα και παρενέβαιναν, μόνο προκειμένου να ζητήσουν διευκρινίσεις ή να επαναφέρουν τη συζήτηση στα ζητήματα που ενδιέφεραν την έρευνα.

Η ανάλυση των απομαγνητοφωνημένων συζητήσεων βασίστηκε στις αρχές της ρητορικής ψυχολογίας (Billig, 1991) και της κριτικής λογοψυχολογίας (Wetherell, 1998). Η ανάλυση επικεντρώθηκε στον εντοπισμό α) του περιεχομένου των επιχειρηματολογικών αποθεμάτων που κινητοποιούσαν οι συμμετέχοντες, προκειμένου να νοηματοδοτήσουν την κοινωνική κατηγορία της «ιδιότητας του πολίτη» και να διαπραγματευτούν τα κριτήρια συμμετοχής στην «ελληνικότητα», β) της ρητορικής σχέσης μεταξύ των αποθεμάτων και γ) της επίδρασης του αλληλεπιδραστικού πλαισίου στη διαμόρφωση συγκεκριμένων ρητορικών πρακτικών και επιχειρηματολογικών γραμμών.

ΑΝΑΛΥΣΗ

Η ανάλυση των δεδομένων ανέδειξε τρεις κύριες επιχειρηματολογικές γραμμές: Η πρώτη αφορά τη σχέση της (θεσμικής) πολιτικής συμμετοχής με την εθνική συνείδηση. Το δίλημμα που οι συμμετέχοντες πραγματεύονται αφορά το αν η θεσμική αναγνώριση της υπαγωγής σε μια πολιτειακή κοινότητα είναι επαρκής προϋπόθεση για την υποκειμενική ταύτιση με την ομάδα υπαγωγής. Η δεύτερη αφορά τα όρια και τα κριτήρια της πολιτογράφησης. Σε κριτήρια ένταξης στην κατηγορία «Έλληνας πολίτης» ανάγονται αφενός «χαρακτηριστικά» των ίδιων των μεταναστών (με τη στερεοτυπική αναπαράσταση του «μετανάστη εγκληματία» να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη διαπραγμάτευση της «καταλληλότητας» για ένταξη στην ιδιότητα του Έλληνα πολίτη), αλλά και η δυνατότητα της χώρας να τους εντάξει (με βάση κυρίως αριθμητικά κριτήρια, αλλά και το κριτήριο της ομοιογένειας). Τέλος, η τρίτη αφορά τους δεσμούς αίματος και τη συνέχεια της ελληνικότητας, αλλά και της εθνικής ταυτότητας γενικότερα. Τα αποσπάσματα που ακολουθούν είναι χαρακτηριστικά των συγκεκριμένων επιχειρηματολογικών γραμμών και αντιπαραθέσεων.

Εθνική συνείδηση και πολιτική συμμετοχή

Απόσπασμα 1 (Το δικαίωμα συμμετοχής στα δημόσια αξιώματα και το δίλημμα της μεροληψίας)

1. *Μυρτώ: Μα άμα κάποιος έχει την ελληνική παιδεία και είναι μορφωμένος, δηλαδή*
2. *κατάφερε να τελειώσει το σχολείο, κατάφερε να μπει στο πανεπιστήμιο, που καλώς ή*
3. *κακώς εκεί πέρα δε θα τον χαρίσει κανείς. Αν κάποιος μορφωθεί και διεκδικήσει ένα*
4. *αξίωμα και θεωρήσουνε κάποιοι ότι είναι άξιος να το λάβει, δε θα έπρεπε;*
5. *Σάκης: Όχι*
6. *Μυρτώ: Για ποιο λόγο; Είναι πολιτογραφημένος Έλληνας, είναι*
7. *μορφωμένος, έχει παιδεία, τα πτυχία του, αποδοχή και θελήσει το αξίωμα, άμα τον*
8. *ψηφίσουνε...*
9. *Άρης: Θα σου πω ένα πολύ απλό παράδειγμα. Εγώ ας πούμε σαν Αρμένιος αγαπάω*
10. *και την Ελλάδα και την Αρμενία αλλά αν μου τεθεί το ερώτημα γίνεται πόλεμος*
11. *υποθετικά μεταξύ Αρμενίας και Ελλάδας ποιον θα υποστηρίζεις, δε ξέρω να*
12. *απαντήσω. Σκέψου να μπει υπουργός άμυνας ένας με τουρκικές ρίζες.*
13. *Μυρτώ: Εκεί στην Κομοτηνή και τη Θράκη υπάρχουν ήδη άνθρωποι...*
14. *Άρης: Ναι και μόνο η υποψία ότι αυτός μπορεί να δράσει εναντίον της χώρας την*
15. *οποία υπηρετεί, παρασκηνακά, και μόνο η υποψία μπορεί ο άνθρωπος να είναι ο*

16. καλύτερος υπουργός άμυνας που έχει περάσει ποτέ και μόνο η υποψία δε θα τον
17. αφήσει να κάνει σωστά τη δουλειά του. Κατάλαβες τι θέλω να πω;
18. Μυρτώ: Δηλαδή αν ο άλλος δε ξέρει πχ την Αρμενία, την Τουρκία είναι γέννημα
19. θρέμμα εδώ πέρα, το φως της ζωής το είδε εδώ, θα υπάρχει αυτή η υποψία μόνο και
20. μόνο επειδή φέρει ένα ξενικό όνομα; Δηλαδή αρνούμαι να το δεχτώ. Εννοώ ότι ρε
21. παιδί μου θα υπάρχει η υποψία ναι, αλλά αρνούμαι να δεχτώ ότι απαραίτητα όλοι
22. αυτοί οι άνθρωποι θα προασπίζονταν τα συμφέροντα μιας πατρίδας που δεν ξέρουν.
23. Κατάλαβες; Δηλαδή προφανώς η μόνη πατρίδα που ξέρουν είναι εδώ.

(ομάδα εστίασης Ι)

Το απόσπασμα αποτελεί τμήμα μιας μακροσκελούς συζήτησης των συμμετεχόντων αναφορικά με την πιθανότητα, αλλά και την καταλληλότητα εκλογής σε δημόσια αξιώματα ατόμων με διαφορετική καταγωγή που, εξαιτίας του νέου μεταναστευτικού νόμου, ενδέχεται να πολιτογραφηθούν Έλληνες. Ξεκινά με τη Μυρτώ να υποστηρίζει ότι οποιοσδήποτε έχει λάβει την ελληνική παιδεία και ανέπτυξε τις απαραίτητες δεξιότητες θα έπρεπε να έχει τη δυνατότητα συμμετοχής στα δημόσια αξιώματα (γραμμές 1-4). Η ομιλήτρια συναντά την χωρίς περιστροφές άρνηση του Σάκη τον οποίο και καλεί να αιτιολογήσει τη διαφωνία του, επαναλαμβάνοντας τα επιχειρήματά της με *κατηγορική τροπικότητα* και έντονα *γεγονικό λόγο* (*είναι πολιτογραφημένος, είναι μορφωμένος, έχει παιδεία.....*) (Edwards & Potter, 1992).

Την απάντηση στην πρόσκληση της Μυρτώ αναλαμβάνει να δώσει ο Άρης (γραμμές 9-12) ο οποίος επικαλείται την προσωπική «διπλή ταυτότητά» του υποστηρίζοντας πως, ως Έλληνας αρμενικής καταγωγής, θα βρισκόταν σε πραγματικό δίλημμα, αν έπρεπε να διαλέξει στρατόπεδο σε περίπτωση σύρραξης ανάμεσα στην Ελλάδα και στην Αρμενία. Η επίκληση της προσωπικής εμπειρίας, της οποίας πιθανή αμφισβήτηση θα ανακινούσε ζητήματα κοινωνικής λογοδοσίας, ρητορικά ενισχύει τη θέση του ομιλητή (Edwards, 2003) ο οποίος όμως δεν αρκείται μόνο σε αυτό το ρητορικό απόθεμα. Συνεχίζει αναφερόμενος στην πιθανότητα ανάληψης του υπουργείου άμυνας από έναν Τούρκο στην καταγωγή πολίτη. Η αναπαριστώμενη ως κατεξοχήν απειλητική για την Ελλάδα χώρα (Φραγκουδάκη, 1997), η Τουρκία, προβάλλεται ως πιθανή χώρα καταγωγής του ανθρώπου που μπορεί μέσω της πολιτογράφησης να αναλάβει μια καίρια για την άμυνα θέση.

Η Μυρτώ τείνει να αντεπιχειρηματολογήσει, ξεκινώντας από την παραδοχή ότι υπάρχουν Έλληνες πολίτες τουρκικής καταγωγής στη Θράκη, αλλά δεν προλαβαίνει

να ολοκληρώσει τη φράση της. Διακόπτεται από το συνομιλητή της, ο οποίος αναδιατυπώνει το επιχείρημά του (γραμμές 14-17) σε μια προσπάθεια να αποφύγει τις πιθανές αρνητικές ταυτοτικές συνέπειες που μπορεί να έχει η γενικευμένη απόδοση εμπρόθετης μεροληπτικής συμπεριφοράς σε άλλους (Billig, 1991). Έτσι καταλήγει ότι δεν είναι απαραίτητο πως οποιοσδήποτε έχει διαφορετικές «ρίζες» και καταλάβει ένα αξίωμα θα δράσει μεροληπτικά. Η ακαταλληλότητά του να αναλάβει κάποιο δημόσιο αξίωμα δεν έγκειται στη δεδομένη μεροληπτική του στάση, αλλά στην υποψία μιας ενδεχόμενης προδοσίας που σταθερά και πάντοτε θα τον ακολουθεί, ακόμη και αν είναι τυπικός στις υποχρεώσεις του. Και αυτό το επιχείρημα απορρίπτεται από τη Μυρτώ (γραμμές 18-23), η οποία στην πατρίδα από καταγωγή αντιπαραθέτει την πατρίδα στην οποία κανείς *πρωτοείδε το φως, την πατρίδα της οποίας είναι γέννημα-θρέμμα και είναι η μόνη που ξέρει*. Σύμφωνα με την ομιλήτρια, δεν είναι πιθανό κάποιος να μεροληπτήσει σε βάρος της δεύτερης.

Στο απόσπασμα 1 και σε άλλα παρόμοια με αυτό αναπτύσσεται μια επιχειρηματολογική αντιπαράθεση που αφορά τη σύνδεση της «ιδιότητας του πολίτη» με την εθνική συνείδηση. Με βάση τη μια πλευρά της αντιπαράθεσης, οι ρίζες, έστω και μακρινές στο χρόνο είναι αυτές που ρυθμίζουν την υποκειμενική αίσθηση του ανήκειν και δένουν το άτομο-πολίτη με το έθνος στο οποίο γενεαλογικά ανήκει. Είναι το επιχείρημα «Έλληνας γεννιέσαι, δε γίνεσαι» που, όπως σημειώνουν άλλοι μελετητές, έχει αποτελέσει τροχοπέδη στις προσπάθειες των μεταναστών να ενταχθούν κοινωνικά, να αποκτήσουν βασικά δικαιώματα και να συμμετέχουν στην πολιτική ζωή (Βεντούρα, 2004. Χριστόπουλος, 2012). Η άλλη πλευρά της αντιπαράθεσης δεν αμφισβητεί την υποκειμενική αίσθηση του ανήκειν ως βάση για την απόδοση της (πολιτειακής) «ιδιότητας του πολίτη». Αμφισβητεί, ωστόσο, ότι η υποκειμενική αυτή αίσθηση, η (εθνική) συνείδηση καθορίζεται αποκλειστικά από τη γενεαλογική σχέση με μια άγνωστη και μακρινή πατρίδα.

Στο απόσπασμα 1 ο Άρης επικαλείται τη δική του διαφορετική εθνοτική καταγωγή, προκειμένου να υποστηρίξει την ισχυρή σύνδεση μεταξύ καταγωγής και εθνικής συνείδησης και να θέσει υπό αμφισβήτηση την καταλληλότητα ατόμων διαφορετικής (από την ελληνική) καταγωγής να αναλάβουν δημόσια αξιώματα και εν τέλει να πολιτογραφηθούν Έλληνες. Σε άλλες ομάδες οι συμμετέχοντες ακολούθησαν ανάλογες ρητορικές πρακτικές. Αντιστρέφοντας τη συνθήκη και υποθέτοντας ότι είναι οι ίδιοι μετανάστες σε άλλη χώρα, διαπραγματεύτηκαν τη σχέση καταγωγής και συνείδησης. Η υποθετική αυτή αντιστροφή της συνθήκης λειτουργεί ρητορικά προς

την κατεύθυνση της οικουμενοποίησης της σχέσης συνείδησης–καταγωγής, αφού προϋποθέτει ότι, αν δούμε πώς θα λειτουργούσαμε εμείς, μπορούμε να συνάγουμε συμπεράσματα για τους άλλους. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα που ακολουθεί:

Απόσπασμα 2 (Έχεις τα χαρτιά σου αλλά νιώθεις Έλληνας)

1. *Καλλιόπη: Εγώ ας πούμε θέλω να ρωτήσω τι θα πει εθνική, τώρα πάλι σε αυτό που*
2. *λέει ο Στέφανος εθνική συνείδηση, δεν έχω καταλάβει ακόμα πως ορίζει ο καθένας*
3. *την εθνική συνείδηση. Και συ Στέφανε αν πήγαινες, αν αναγκαζόσουν να πας*
4. *Γερμανία ρε παιδί μου, εεε και πες ότι είχες κάποια δικαιοδοσία εκεί πέρα ας πούμε*
5. *σε έβαζαν σε ένα κόμμα, στο μυαλό σου ως Έλληνας ας πούμε, τι θα μπορούσες εσύ*
6. *να κάνεις για να ευεργετήσεις τους Έλληνες μετανάστες εκεί; Δηλαδή εσύ*
7. *προσωπικά θα μεροληπτούσες;*
8. *Στέφανος: Ναι φυσικά*
9. *Καλλιόπη: Ε..υποτίθεται ότι έχεις...ότι είσαι σε μια χώρα όλα τα χαρτιά σου πια είσαι*
10. *Γερμανός, έχεις μείνει χρόνια εκεί πέρα γιατί να μεροληπτήσεις υπέρ των Ελλήνων,*
11. *γιατί να το κάνεις αυτό;*
12. *Στέφανος: Γιατί νιώθω Έλληνας*
13. *Καλλιόπη: Δηλαδή νιώθεις ας πούμε ότι οι Έλληνες... ας πούμε εμείς που ζούμε*
14. *εδώ πέρα τι μας ενώνει; Παλιά ας πούμε έλεγαν η θρησκεία ή οτιδήποτε...*
15. *Στέφανος: Όχι μόνο, οι παραδόσεις, η κληρονομιά ο πολιτισμός...*
16. *Καλλιόπη: Θέλω να ξέρω ότι όσοι είναι στη χώρα μου θα εξυπηρετούν τα δικά μου*
17. *συμφέροντα.*

(ομάδα εστίασης 3)

Στη συζήτηση που προηγείται του αποσπάσματος 2 ένας από τους συνομιλητές (ο Στέφανος) υποστήριξε ότι η πλήρης πολιτική ένταξη και συμμετοχή των μεταναστών είναι ασύμβατη με τη (μη ελληνική) εθνική τους συνείδηση. Στο απόσπασμα 2 η Καλλιόπη (γραμμές 1-3), χωρίς να αντεπιχειρηματολογεί ρητά, θέτει σε αμφισβήτηση την καθολικότητα του ορισμού της εθνικής συνείδησης (*τι θα πει εθνική.... δεν έχω καταλάβει ακόμα πως την ορίζει ο καθένας*), αλλά και το αναπόφευκτο της ευνοϊκής δράσης υπέρ της εθνικής ενδο-ομάδας. Κατασκευάζοντας μια υποθετική συνθήκη στην οποία ο Στέφανος είναι μετανάστης με πολιτικές δικαιοδοσίες στην Γερμανία⁴, καλεί το συνομιλητή της να δηλώσει αν ο ίδιος θα

⁴ Τα υποθετικά παραδείγματα των συμμετεχόντων στα αποσπάσματα 1 και 2 -στα οποία οι μετανάστες που αποκτούν την ιδιότητα του πολίτη μιας χώρας αναπαρίστανται ως άτομα που κατέχουν θέσεις εξουσίας- πιθανόν να υποδεικνύουν τη σχέση κοινωνικοοικονομικής θέσης των μεταναστών και

μεροληπτούσε υπέρ των υπόλοιπων Ελλήνων μεταναστών (γραμμές 5-7). Ο Στέφανος όχι μόνο απαντά θετικά δίνοντας μια *μη προτιμώμενη απάντηση* (Pomerantz, 1984) -όπως φαίνεται από τις παύσεις στο λόγο της Καλλιόπης που ακολουθεί- αλλά αναπαριστά την εύνοια για την (εθνοτική) ενδο-ομάδα ως βέβαιη και φυσική. Η φυσικότητά της θεμελιώνεται από τον ομιλητή στο γεγονός ότι εκπορεύεται από ένα εσωτερικό πηγαίο συναίσθημα (*νιώθω Έλληνας*). Η Καλλιόπη επιστρέφει στο αρχικό της ερώτημα θέτοντας υπό αμφισβήτηση τη φυσικότητα του συναισθήματος και καλεί το συνομιλητή της να λογοδοτήσει γι' αυτά που μπορεί να ενώνουν τα μέλη μια κοινότητας. Στο υποκειμενικό αίσθημα του ανήκειν ο Στέφανος προσθέτει τώρα τους αντικειμενικούς παράγοντες που το τροφοδοτούν παραθέτοντάς τους σε μια λίστα τριών σημείων (*οι παραδόσεις, η κληρονομιά ο πολιτισμός*) (Jefferson, 1991).

Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα η ρητορική κατασκευή της εθνικής συνείδησης σε αντιπαραβολή με αυτή της «ιδιότητας του πολίτη» στο απόσπασμα αυτό. Η εθνική συνείδηση από τη μια παρουσιάζεται ως συναίσθημα και βίωμα προσωπικό, από την άλλη, όμως, αντικειμενοποιείται καθοριζόμενη από μια σειρά συλλογικών «αντικειμένων» (*όλα αυτά που μας ενώνουν*), όπως ο πολιτισμός, η θρησκεία, η γλώσσα και η παράδοση που καθιστούν δεδομένη και άνευ όρων τη συμμετοχή σε μια εθνική κοινότητα. Η συλλογική αυτή συνείδηση δεν περιορίζεται από τα εθνικά σύνορα (είναι ενεργή όταν κάποιος μεταναστεύει εκτός συνόρων) και από το χρόνο (μια που αναβαπτίζεται σε μια α-χρονική «παράδοση») (πρβ. Φίγγου, 2010). Αντίθετα, η «ιδιότητα του πολίτη» κατασκευάζεται ως μια ιδιότητα «γραφειοκρατική» (*είσαι Γερμανός, έχεις τα χαρτιά σου*) υποκείμενη στα εθνικά όρια και στο χρονικό κριτήριο (*ζεις χρόνια εκεί*) και εν τέλει αδύναμη να υπερκεράσει την επιρροή της εθνικής συνείδησης κατά την άσκηση πολιτικών δικαιωμάτων και αξιωμάτων, που είναι και το ζητούμενο για τους συνομιλητές του παραπάνω αποσπάσματος (*Θέλω να ξέρω ότι όσοι είναι στη χώρα μου θα εξυπηρετούν τα δικά μου συμφέροντα*).

Στα αποσπάσματα που ακολουθούν η συζήτηση δεν αφορά τις συνέπειες της συμμετοχής στην «ιδιότητα του πολίτη», αλλά τα όρια όπως και τα κριτήρια αυτής της συμμετοχής. Αφορά με άλλα λόγια την «αντικειμενική δυνατότητα της χώρας» να

πρόσβασης στην ιδιότητα του πολίτη που σύμφωνα με άλλους μελετητές είναι κυρίαρχη στον «κοινό» Δυτικών κοινωνιών (Andreouli & Howarth, 2012).

δεχτεί και να ενσωματώσει τους νέους πολίτες αλλά και τα χαρακτηριστικά των μεταναστών που δικαιούνται να γίνουν Έλληνες πολίτες.

Όρια και κριτήρια της συμμετοχής στην ιδιότητα του Έλληνα πολίτη

Απόσπασμα 3 (πόσους και ποιους μπορεί να δεχτεί η χώρα)

1. *Συντονίστρια: Η θέση των μεταναστών στη χώρα μας ποια είναι προς το παρόν;*
2. *Γεράσιμος: Η θέση της πλειοψηφίας των μεταναστών είναι έξω από τη χώρα, δεν*
3. *είναι μέσα στη χώρα [γέλια]*
4. *Συντονίστρια: Γιατί;*
5. *Γεράσιμος: Αυτή είναι η θέση των μεταναστών για τους λόγους που προανέφερα*
6. *Διονύσης: Δεν έχει κανένας δικαίωμα να μπορέσει να έρθει στη χώρα μας, να μην*
7. *κλέψει, να μην είναι κλέφτης, να μην είναι λωποδύτης, απλά να θέλει να... να κάνει*
8. *μια νέα αρχή στη ζωή του στη χώρα μας, δε μπορεί να το κάνει αυτό;*
9. *Γεράσιμος: Ναι είπαμε γίνεται απλά πρέπει να ξέρουμε... Για αυτό είπα για αυτό το*
10. *μέτρο πριν να με τα αυτά... Απλά πρέπει να ξέρουμε πόσοι έρχονται και πόσους*
11. *μπορεί να δεχτεί η χώρα, να μη γίνονται αυτά τα πράγματα τα οποία... και*
12. *απρογραμμάτιστα.*

(Ομάδα εστίασης 6)

Το απόσπασμα 3 αποτελεί τμήμα μιας συζήτησης που ξεκίνησε μετά από ερώτηση της συντονίστριας για τις αντιδράσεις της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στο νέο μεταναστευτικό νόμο και στις ρυθμίσεις παροχής ιθαγένειας. Για κάποιους από τους συνομιλητές -ανάμεσα στους οποίους και ο Γεράσιμος ο οποίος πρώτος παίρνει το λόγο στο συγκεκριμένο απόσπασμα- η στάση του ντόπιου πληθυσμού είναι αρνητική και αποτελεί συνέπεια της αύξησης της εγκληματικότητας και της ανασφάλειας που βιώνει, εξαιτίας της μετανάστευσης. Τα επιχειρηματολογικά αποθέματα που χρησιμοποιούνται συνθέτουν τη στερεοτυπική εικόνα του μετανάστη-εγκληματία και έχουν εντοπιστεί ως κοινοί τόποι της ρητορικής για τη μετανάστευση στην Ελλάδα από πολλές μελέτες (Antonopoulos 2006. Figgou, Sapountzis, Bozatzis, Gardikiotis & Pantazis, 2011.).

Στο απόσπασμα 3, απαντώντας στην ερώτηση της συντονίστριας αναφορικά με τη θέση των μεταναστών στη χώρα, ο Γεράσιμος χρησιμοποιεί το χιούμορ ως όχημα για να εκφράσει μια άποψη η οποία θα μπορούσε να επισύρει τη μομφή του ρατσισμού (Billig, 2005) (γραμμές 2-3). Στην πρόσκληση δε να επιχειρηματολογήσει γι' αυτή του την άποψη παραπέμπει σε όσα προηγουμένως ανέφερε για την εμπλοκή μεταναστών σε παράνομες πράξεις.

Ο Διονύσης, διαφωνεί αρθρώνοντας ένα επιχείρημα που ουσιαστικά αφήνει ανέπαφο το στερεότυπο του μετανάστη εγκληματία (γραμμές 6-8). Αναφέρεται σε «περιπτώσεις» μεταναστών που δεν ταιριάζουν με το στερεότυπο και λειτουργούν ως εξαιρέσεις που επιβεβαιώνουν τον «κανόνα» (*αυτός που μπορεί να μην είναι κλέφτης, λωποδύτης...και θέλει να κάνει μια νέα αρχή*). Και στο λόγο του Διονύση η συμμετοχή σε παραβατικές συμπεριφορές ανάγεται σε εγγενές χαρακτηριστικό κάποιων μεταναστών και ως τέτοιο σε κριτήριο αποκλεισμού τους από την κατηγορία «Έλληνας πολίτης». Ο Γεράσιμος συμφωνεί, ότι οι μετανάστες, που δεν έχουν εμπλακεί σε παραβατικές συμπεριφορές, έχουν δικαίωμα να κάνουν μια νέα αρχή, ως πολίτες μιας άλλης χώρας. Προσθέτει, όμως, ότι και σε αυτή την περίπτωση «το μέτρο», το κριτήριο της ένταξης είναι και αντικειμενικό και αφορά την πεπερασμένη δυνατότητα της χώρας να «αντέξει» μετανάστες. Η αναφορά στην αντικειμενικά προσδιορισμένη και πεπερασμένη δυνατότητα της χώρας «να δεχτεί» μετανάστες, που αποτελεί κοινό τόπο τόσο στον πολιτικό όσο και στον καθημερινό λόγο στην Ελλάδα (Figgou, Renkas, & Serafim, 2010), είναι παρούσα και στο απόσπασμα που ακολουθεί.

Απόσπασμα 4 (μαθηματικές φόρμουλες και ποσοτώσεις...)

1. Σωκράτης: *Εγώ πιστεύω ότι η πολιτογράφηση με τα κριτήρια που έχει τώρα δεν είναι*
2. *απόλυτα ουσιαστική και σωστή, τα κριτήριά της δηλαδή...*
3. Μαρία: *Δεν υπάρχει κάποιο όριο;*
4. Σωκράτης: *Δεν υπάρχει*
5. Μαρία: *Δηλαδή θα πολιτογραφηθούν χύμα; Δεν υπάρχει;*
6. Σωκράτης: *Όχι*
7. Ντίνα: *Γιατί δεν υπάρχει προφανώς η φόρμουλα η μαθηματική και καλά η*
8. *ποσόστωση. Γινόταν και συζητήσεις για την ποσόστωση και γινόταν και καυγάδες*
9. *στη Βουλή για αυτό για την ποσόστωση. Απλά μάλλον δεν υπάρχει πουθενά στην*
10. *Ευρώπη που να την έχουν καθορίσει;*
11. Σωκράτης: *Όχι δεν υπάρχει*
12. Ντίνα: *Όχι.*
13. Σωκράτης: *Στην Ελλάδα πάντως έχω ακούσει ότι έχουν πει ότι μπορούμε να*
14. *σηκώσουμε μέχρι 1.000.000 μετανάστες το πολύ το maximum*
15. Κάτια: *Οικονομικά;*
16. Σωκράτης: *Τα πάντα. Έχουν υπολογιστεί οικονομικά κοινωνικά γενικά παράγοντες*
17. *ομοιογένειας και όλα αυτά*

(Ομάδα εστίασης 2)

Και στο απόσπασμα αυτό οι συνομιλητές διαπραγματεύονται τα κριτήρια της ένταξης στην «ιδιότητα του πολίτη» προκρίνοντας τα αντικειμενικά όρια της χώρας. Το γεγονός μάλιστα, ότι δεν έχει θεσπιστεί ένα τέτοιο όριο κάνει τη διαδικασία πολιτογράφησης που προβλέπεται από το νέο νόμο να μην είναι, σύμφωνα με το Σωκράτη, απόλυτα ουσιαστική και σωστή. Η Μαρία ενισχύει την άποψη του συνομιλητή της εκφράζοντας έκπληξη που δεν υπάρχει αριθμητικό όριο, ενώ η Ντίνα επικαλείται τις συζητήσεις στη Βουλή για την ποσόστωση, οι οποίες δεν κατέληξαν πουθενά (γραμμές 7-10). Φαίνεται μάλιστα να αμφισβητεί τη δυνατότητα –αν και όχι την αναγκαιότητα– να υπάρξει μια τέτοια οριοθέτηση (*μια που ούτε στην Ευρώπη πουθενά κατάφεραν να το κάνουν*). Ο Σωκράτης ωστόσο, παρόλο που αποστασιοποιείται ρητορικά από τον προτεινόμενο αριθμό μεταναστών που έχει ακούσει εκφράζει τη βεβαιότητά του ότι μπορούν να συνυπολογιστούν όλοι οι παράγοντες (*οικονομικοί, κοινωνικοί και ομοιογένειας*) προκειμένου να γίνει ένας ορθολογικός υπολογισμός αυτών που η χώρα «μπορεί να αντέξει».

Στα τελευταία δύο αποσπάσματα η συζήτηση αρθρώνεται γύρω από ένα επιχείρημα που έχει κυριαρχήσει στον ευρύτερο πολιτικό δημόσιο λόγο και αφορά στον υπερμεγέθη αριθμό των μεταναστών και την αδυναμία ανταπόκρισης της χώρας. Το επιχείρημα αυτό προϋποθέτει μια συγκεκριμένη αναπαράσταση της χωρικότητας του έθνους-κράτους, η οποία ρυθμίζει αντικειμενικά και ορθολογικά τη δυνατότητά του να εντάξει ή να αποκλείσει (κοινωνικά, οικονομικά, πολιτειακά) τους μη εθνικούς άλλους. Παρά το γεγονός ότι αυτή η οριοθέτηση αναπαρίσταται ως κατεξοχήν αντικειμενική (αριθμοί, τεχνικοί όροι, όπως η ποσόστωση και οικονομικά στοιχεία ρητορικά λειτουργούν προς αυτή την κατεύθυνση), βασισμένη σε ποσοτικά στοιχεία, τα «ποιοτικά» κριτήρια είναι επίσης παρόντα. Το ερώτημα δεν είναι μόνο πόσους μετανάστες θέλουμε αλλά και ποιους. Στο προηγούμενο απόσπασμα ήταν οι μετανάστες που δεν έχουν επιδείξει παραβατικότητα που αξίζει να αποκτήσουν την «ιδιότητα του πολίτη». Στο απόσπασμα αυτό η ομοιογένεια, η οποία γίνεται δεκτή (από τους συμμετέχοντες και τις συντονίστριες μαζί) χωρίς σχολιασμό, αναπαρίσταται ως σημαντικό κριτήριο επιλογής και ένταξης μαζί με τα οικονομικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά .

Σε άλλα αποσπάσματα από τις συζητήσεις, ωστόσο, το ζήτημα της εθνοτικής ομοιογένειας των ελλήνων η οποία παρουσιάζεται να απειλείται από την πιθανότητα χορήγησης της ελληνικής ιθαγένειας σε μη Έλληνες εθνοτικά γίνεται αντικείμενο επιχειρηματολογικής αντιπαράθεσης των συμμετεχόντων. Στο απόσπασμα 5 που

ακολουθεί η πολιτισμική ομοιογένεια συνδέεται με τους αδιάλειπτους δεσμούς αίματος, ενώ στο απόσπασμα 6 θεμελιώνεται στον εθνικό μας χαρακτήρα.

Εθνική ομοιογένεια και εθνικά στερεότυπα

Απόσπασμα 5 (Στις φλέβες μας ρέει αίμα από τον Αγαμέμνονα: Η ομοιογένεια ως βιολογική και πολιτισμική συνέχεια)

1. *Συντονίστρια: Μπορεί κανείς να μιλήσει για δεσμούς αίματος;*
2. *Γρηγόρης: Τι εννοείς; Με...*
3. *Συντονίστρια: Με τους προγόνους που ανέφερες*
4. *Γρηγόρης: Ε φυσικά και υπάρχουνε*
5. *Δημήτρης: Δηλαδή άμα τώρα ε... στις φλέβες μας ρέει αίμα από τον Αγαμέμνονα*
6. *που είπαμε; Γιατί... Γιατί δε μπορώ να πιστεύω ότι... το τι γενιές υπήρχαν πριν από*
7. *μας από την ιστορία που ξέρουμε. Άλλοι λένε ότι είμαστε μπάσταρδοι από τους*
8. *Τούρκους*
9. *Γρηγόρης: Καλά ιστορία δε διαβάζεις;*
10. *Δημήτρης: Διαβάζω ιστορία πως δε διαβάζω*
11. *Γρηγόρης: Για ποιο μπαστάρδεμα μιλάς, δεν υπήρχε στην ιστορία μπαστάρδεμα*
12. *Δημήτρης: 400 χρόνια σκλαβιά*
13. *Στέλιος: οι προσμίξεις ήταν άμεσες με Ρωμαίους, Σλάβους, Τούρκους*
14. *Γρηγόρης: Ναι κάναμε ένα διάλειμμα στην Αναγέννηση. Δηλαδή δε θεωρείς ότι*
15. *υπάρχει απευθείας μεταφορά όλου αυτού του πολιτισμού που υπήρχε στην αρχαία*
16. *Ελλάδα μέχρι τη σημερινή;*
17. *Στέλιος: Προφανώς και όχι*
18. *Γρηγόρης: Απλά στο λέω γιατί λες δεν έχεις καμία σχέση με τους αρχαίους,*
19. *υποτιμάτε τον ίδιο σας τον εαυτό....*

(ομάδα εστίασης 4)

Στη συζήτηση που προηγήθηκε του αποσπάσματος 5 η παραδοχή ότι οι πολιτογράφηση μεταναστών θα αλλοιώσει την ομοιογένεια του έθνους αναφέρθηκε από κάποιον από τους συμμετέχοντες (από τον Στέλιο) ως ένα πολιτισμικά διαθέσιμο επιχείρημα από το οποίο ωστόσο ο ομιλητής φανερά αποστασιοποιήθηκε (Goffman, 1981). Η αναφορά αυτή ακολουθήθηκε από την παρέμβαση του Γρηγόρη ο οποίος επιχειρηματολόγησε υπέρ της βασιμότητας του επιχειρήματος και της συνέχειας της ελληνικότητας και με τη σειρά του συντέλεσε στην ερώτηση της συντονίστριας αν πίσω από τη συνέχεια αυτή υπονοούνται δεσμοί αίματος.

Η επιχειρηματολογία του Γρηγόρη που γίνεται δεκτή με καυστικά σχόλια από τους συνομιλητές του βασίζεται σε κάποιους διαδεδομένους, εύκολα αναγνωρίσιμους

κοινούς τόπους για την ελληνικότητα που έχουν εντοπιστεί και σχολιαστεί και σε άλλες μελέτες (Μποζατζής, 2009. Φίγγου, 2010. Φραγκουδάκη, 1997). Η ελληνικότητα θεμελιώνεται πάνω σε μια αδιάλειπτη βιολογική (αίματος) και πολιτισμική συνέχεια. Τόσο το αίμα όσο και ο πολιτισμός παρουσιάζονται να παραμένουν αναλλοίωτα στο χρόνο, να περνούν από γενιά σε γενιά και να αντιστέκονται στις προσμίξεις. Βάσει του επιχειρήματος αυτού, Έλληνας μπορεί να είναι μόνο αυτός που κατάγεται από Έλληνες. Η ιδέα της συνέχειας βέβαια, ρητορικά υπονομεύεται από την υποτίμηση του σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού συγκριτικά με τον αρχαίο (γραμμές 18-19... *στο λέω γιατί λες δεν έχεις καμία σχέση με τους αρχαίους, υποτιμάτε τον ίδιο σας τον εαυτό*). Το ερώτημα που γεννάται είναι, πως εφόσον είμαστε βιολογικά και πολιτισμικά όμοιοι (ως συνεχιστές), γιατί χρειάζεται η σύνδεσή μας με τους προγόνους μας προκειμένου να μην αισθανόμαστε υποτιμημένοι.

Τα αντεπιχειρήματα των συνομιλητών του Γρηγόρη στων οποίων τη ρητορική άρθρωση το χιούμορ και η ειρωνεία αποτελούν βασικά υλικά (*στις φλέβες μας ρέει αίμα από τον Αγαμέμνονα*) βασίζονται επίσης σε κοινότοπες αναπαραστάσεις για την επίδραση της Τουρκοκρατίας και τις πιθανές προσμείξεις τόσο με Τούρκους όσο και με άλλους «λαούς κατακτητές», σύμφωνα με την ελληνική ιστορία. Όπως έχει βέβαια επισημανθεί και αλλού το επιχείρημα περί μίξης του έθνους ρητορικά προϋποθέτει και αναγνωρίζει τη δυνατότητα (μιας πρότερης) καθαρότητας (Φίγγου, 2010).

Η ομοιογένεια –αυτή τη φορά με τη μορφή ενός συμπαγούς εθνικού χαρακτήρα- είναι το θέμα και του επόμενου αποσπάσματος.

Απόσπασμα 6 (Η ομοιογένεια ως εθνικός χαρακτήρας)

1. *Συντονίστρια: Ποια είναι αυτά τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα;*
2. *Γεράσιμος: Ντάξει δε μπορώ να στα αναλύσω όλα ποια είναι ακριβώς, τα*
3. *χαρακτηριστικά γνωρίσματα, πάντως οι Έλληνες όταν είχαν πάει στην Αμερική δεν*
4. *κλέβανε*
5. *Στράτος: Ούτε στη Γερμανία*
6. *Γεράσιμος: Ούτε στη Γερμανία*
7. *Συντονίστρια: Εννοείς χαρακτηριστικά προσωπικότητας*
8. *Γεράσιμος: Όχι ακριβώς προσωπικότητας, γενικά κάθε λαός έχει κάποια*
9. *χαρακτηριστικά γνωρίσματα*
10. *Στράτος: Εμείς είμαστε φιλότιμοι ας πούμε*
11. *Γεράσιμος: Ναι*

12. Στράτος: *Οι Αλβανοί είναι τετράγωνοι και κόκκινοι και κλέφτες [γέλια]*
13. Γεράσιμος: *Οι Αλβανοί κοιτάνε την πονηριά συνέχεια και πώς να κλέψουν*
14. Στράτος: *Οι Ρώσοι είναι και τσαμπουκάδες*
15. Γεράσιμος: *Ναι οι Ρώσοι κάνουν συνέχεια συμμορίες και...*
16. Περικλής: *Και δέρνουν, δέρνουν κόσμο [γέλια]*

(ομάδα εστίασης 6)

Το απόσπασμα αποτελεί μέρος μιας ευρύτερης συζήτησης κατά την οποία οι μετανάστες στην Ελλάδα συγκρίνονται με τους Έλληνες μετανάστες στο εξωτερικό ως προς το επίπεδο ένταξης και τα δικαιώματα πολιτικής συμμετοχής. Μέσα σε αυτό το ρητορικό πλαίσιο ο Γεράσιμος υποστήριξε ότι οι Έλληνες μετανάστες στο εξωτερικό πέτυχαν να ενταχθούν οικονομικά και κοινωνικά, εξαιτίας κάποιων χαρακτηριστικών τους γνωρισμάτων που τους διαφοροποιούν από τους μεταναστευτικούς πληθυσμούς που «φιλοξενούνται» στην Ελλάδα σήμερα. Στο απόσπασμα 6 η συντονίστρια καλεί τον συμμετέχοντα να διευκρινίσει ποια είναι αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ο Γεράσιμος μετά από έναν αρχικό δισταγμό κινητοποιεί την κοινότοπη σύνδεση της μετανάστευσης με την εγκληματικότητα για να κατασκευάσει την εικόνα των «νομοταγών» Ελλήνων μεταναστών στο εξωτερικό, η οποία υπόρρητα αντιπαραβάλλεται στην εικόνα της παραβατικότητας των μεταναστών στην Ελλάδα. Η μη εμπλοκή των Ελλήνων μεταναστών σε εγκληματικές ενέργειες αναπαρίσταται ως ομοιογενές «εθνικό» χαρακτηριστικό, το οποίο, σύμφωνα με τον συμμετέχοντα, δε μπορεί να αναχθεί στην ατομική προσωπικότητα (γραμμές 8-9).

Η συνέχεια του διαλόγου θυμίζει σκυταλοδρομία, καθώς ο κάθε ομιλητής παίρνει τη σκυτάλη από τον άλλο προκειμένου να ανεβάσει τους τόνους και να συνδέσει μια εθνική ομάδα με μια διαδοχικά πιο ακραία ενέργεια (από την κλοπή που αποδίδεται στους Αλβανούς φτάνουμε στη σύσταση συμμορίας που αποδίδεται τους Ρώσους). Με εργαλεία κάποια ευρέως διαδεδομένα στερεότυπα (*είμαστε φιλότιμοι...είναι κλέφτες*), διατυπώσεις ακραίας περίπτωσης (Pomerantz, 1986) (*κοιτάνε την πονηριά συνέχεια...κοιτάνε συνέχεια πώς να κλέψουν...*) και χιούμορ (*οι Αλβανοί είναι τετράγωνοι και κόκκινοι και κλέφτες*) οι συνομιλητές κατασκευάζουν τον θετικό ελληνικό εθνικό χαρακτήρα σε αντίστιξη με τα «εθνικά ελαττώματα» άλλων λαών.

Αυτό που είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον είναι ότι ο διάλογος μεταξύ των συμμετεχόντων στο απόσπασμα 6, όπως και αυτός που συμπεριλαμβάνεται στο

προηγούμενο απόσπασμα, περιέχουν επιχειρήματα και χαρακτηρισμούς που παραβιάζουν ξεκάθαρα κοινωνικές νόρμες που σύμφωνα με άλλους μελετητές (Billig, 1988) είναι εδραιωμένες στη ρητορική της ετερότητας στις Δυτικές κοινωνίες. Και το επιχείρημα της ομοιογένειας του αίματος (πάνω στην οποία μάλιστα αξιώνεται η ανωτερότητα του ελληνικού πολιτισμού) και η χρήση χαρακτηρισμών που συνδέουν αρνητικές συμπεριφορές με εγγενή εθνικά χαρακτηριστικά εύκολα μπορούν να επισύρουν για τους ομιλητές το στίγμα της προκατάληψης και του ρατσισμού. Το ερώτημα επομένως είναι τι είναι αυτό που δίνει στους συμμετέχοντες στο διάλογο ή τουλάχιστον σε κάποιους από αυτούς την «κοινωνική άδεια» να χρησιμοποιήσουν αυτά τα επιχειρήματα.

Μια απάντηση είναι σαφώς ότι το χιούμορ αποτελεί μια ασπίδα προστασίας των ομιλητών από το ενδεχόμενο στίγμα του ρατσιστή (Billig, 2005). Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες στο διάλογο επένδυσαν τις συγκεκριμένες παραδοχές με γλωσσικά και παραγλωσσικά στοιχεία που έδειχναν ειρωνεία και χιουμοριστική διάθεση μπορούμε να ισχυριστούμε ότι επεδίωκε τη ρητορική αποστασιοποίηση των ομιλητών (ή τουλάχιστον κάποιων από αυτούς) και τους προσέδιδε το έρεισμα αυτού που μεταφέρει απλά (Goffman, 1981), χωρίς να ενστερνίζεται, κάποιες διαθέσιμες και διαδεδομένες απόψεις για τους μετανάστες στη σύγχρονη Ελλάδα.

Ένας επίσης σημαντικός λόγος είναι η ίδια η φύση του αλληλεπιδραστικού πλαισίου μέσα στο οποίο τα επιχειρήματα αυτά αρθρώνονται. Το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες της ομάδας είναι φίλοι (βλ και μεθοδολογία) δίνει τη δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν χαρακτηρισμούς και επιχειρήματα που θα ήταν σχεδόν απίθανο να αρθρωθούν σε μια διαφορετική συνθήκη αλληλεπίδρασης (π.χ. σε μια ατομική συνέντευξη) (Condor, 2006). Το πλαίσιο όμως σε αυτή την περίπτωση δεν μπορεί να ταυτιστεί απλά με τη σχέση των συμμετεχόντων μεταξύ τους. Είναι το ίδιο ένα επίτευγμα μιας συνεργατικής δράσης, ένα προϊόν του *προσανατολισμού* των συμμετεχόντων προς το διακύβευμα του διαλόγου και προς το στόχο της αντιπαράθεσης, ο οποίος εκτός από την έκφραση απόψεων αναφορικά με την πολιτογράφηση των μεταναστών μπορεί να είναι το φιλικό πείραγμα ή η επίδειξη «αλληλεγγύης» σε κάποιον άλλον ομιλητή (Goffman, 1986. Goodwin & Duranti, 1992). Επομένως τόσο το πλαίσιο της αλληλεπίδρασης, όσο και η προκατάληψη ή στην προκειμένη περίπτωση ο αποκλεισμός των μεταναστών από την κατηγορία των ελλήνων (πολιτών) συνιστούν ένα διαλογικό «επίτευγμα» (Condor, 2006. Condor & Figgou, 2012).

ΣΥΝΟΨΗ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα μελέτη διερεύνησε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της έννοιας της «ιδιότητας του πολίτη», στο πλαίσιο εστιασμένων συζητήσεων νέων για τη μετανάστευση στην Ελλάδα και το νέο μεταναστευτικό νόμο. Τα αναλυτικά ευρήματα που επισημαίνουν την πολυσημία και τις αντινομίες που χαρακτηρίζουν τη νοηματοδότηση της έννοιας συμβαδίζουν με αυτά άλλων ερευνών (Condor & Abell, 2006. Gibson, Condor, & Abell, 2009) και επιβεβαιώνουν την παραδοχή ότι οι αναπαραστάσεις της στον κοινό νου μπορεί να αντλούν τόσο από την ιδεολογική δεξαμενή του εθνοτικού εθνικισμού, όσο και από αυτή του πολιτειακού εθνικισμού (Tilley, Exley, & Heath, 2004).

Συγκεκριμένα, εντοπίστηκαν τρεις κύριες γραμμές επιχειρηματολογικής αντιπαράθεσης. Η πρώτη αφορά τη σύνδεση εθνικής συνείδησης με την *πολιτική «ιδιότητα του πολίτη»* (Marshall, 1950) και το διακύβευμα για τους συμμετέχοντες είναι αν οι (δυνάμει πολιτογραφημένοι έλληνες) μετανάστες θα δράσουν υπέρ της εθνικής τους ομάδας, εφόσον αποκτήσουν δικαιώματα και πρόσβαση στην άσκηση πολιτικής εξουσίας. Σε αυτή την επιχειρηματολογική αντιπαράθεση δεν αμφισβητείται η δύναμη της υποκειμενικής σύνδεσης με μια κοινότητα ατόμων και η συναισθηματική επένδυση της σύνδεσης αυτής για το άτομο. Απεναντίας, θεωρείται αδιαμφισβήτητη. Αυτό όμως που δίνει τροφή στο διάλογο είναι η διαφορετική νοηματοδότηση της υποκειμενικής σύνδεσης με την «κοινότητα» και η διαφορετική οριοθέτηση της «κοινότητας». Για τη μία πλευρά της αντιπαράθεσης η υποκειμενική αίσθηση του ανήκειν ταυτίζεται με την εθνική συνείδηση, η οποία με τη σειρά της θεωρείται άμεσο και φυσικό υποπροϊόν της εθνοτικής καταγωγής, ενώ για την άλλη οι υποκειμενικοί δεσμοί με την κοινωνία πολιτειακής και πολιτικής ένταξης μπορεί να υπερνικήσει τους γενεαλογικούς δεσμούς με μια «μακρινή πατρίδα».

Αν η πρώτη γραμμή επιχειρηματολογικής αντιπαράθεσης επικεντρώθηκε στους υποκειμενικούς δεσμούς των ατόμων με μια πολιτειακή κοινότητα, η δεύτερη εστίασε σε αυτό που οι συμμετέχοντες ορίζουν ως «αντικειμενική» δυνατότητα της κοινότητας αυτής να τους δεχτεί. Αντικείμενο της αντιπαράθεσης αποτελεί η δυνατότητα να θεσπιστούν ορθολογικά κριτήρια που να ρυθμίζουν τη δυνατότητα της χώρας να εντάξει ή να αποκλείσει (κοινωνικά- οικονομικά- πολιτειακά) τους εθνοτικά «άλλους». Η συζήτηση περί αντικειμενικών κριτηρίων κινητοποιεί κάποιους από τους εντοπισμένους κοινούς τόπους στο λόγο για τη μετανάστευση στην Ελλάδα

που αναπαριστούν τον αριθμό των μεταναστών ως «μεγαλύτερο από ό,τι η χώρα μπορεί να αντέξει» (Figgou, Renkas, & Serafim, 2010).

Σε αυτή τη δεύτερη επιχειρηματολογική αντιπαράθεση η αναπαράσταση της «ιδιότητας του πολίτη» ως υποκειμενικού δεσμού με μια πολιτειακή μονάδα δίνει τη θέση της στην αναπαράσταση της «ιδιότητας του πολίτη» ως θεσμικού προνομίου στη διάθεση της πολιτείας υποδοχής των μεταναστών. Όταν μάλιστα το ερώτημα πόσους αντέχουμε αντικαθίσταται από το ερώτημα ποιους επιθυμούμε να πολιτογραφήσουμε, ή ποιοι αξίζει να πολιτογραφηθούν Έλληνες, η «ιδιότητα του πολίτη» κατασκευάζεται ως *αντάλλαγμα* της συμπεριφοράς και των πρακτικών των μεταναστών στη χώρα υποδοχής (ως επιβράβευση αυτών που δεν έχουν επιδείξει παραβατικές συμπεριφορές) (Βεντούρα, 2004) ή της ομοιότητάς τους με τον εθνικό εαυτό (όταν προτάσσεται το κριτήριο της ομοιογένειας).

Η κατασκευή της πολιτισμικής εγγύτητας των μεταναστών ως κριτηρίου πολιτειακής ένταξης αναπόφευκτα πυροδοτεί τον διάλογο αναφορικά με την ελληνική πολιτισμική ταυτότητα και τα χαρακτηριστικά που θα αποτελέσουν το μέτρο για την εκτίμηση της ομοιότητας ή της διαφοράς. Η πολιτισμική αλλά και η βιολογική συνέχεια ως ακρογωνιαίος λίθος της ελληνικής εθνικής ταυτότητας (Χριστόπουλος, 2004) και τα πολιτισμικά διαθέσιμα στερεότυπα για τον ελληνικό εθνικό χαρακτήρα (όπως το «φιλότιμο») κινητοποιούνται, προκειμένου να υποστηρίξουν την ομοιογένεια της εθνικής κατηγορίας των Ελλήνων.

Όπως υποστηρίχτηκε βέβαια στην ανάλυση που προηγήθηκε, οι συζητήσεις για την ομοιογένεια χαρακτηρίστηκαν από τις εντονότερες και καυστικότερες αντιπαραθέσεις, ενώ βασικά συστατικά τους αποτέλεσαν το χιούμορ, η ειρωνεία και η υπερβολή (Billig, 2005). Η ανάλυση αναφέρθηκε εκτενώς στη σύνδεση των συγκεκριμένων ρητορικών πρακτικών με το μικροκοινωνικό πλαίσιο της ομαδικής συνέντευξης και στη συνεργατική κατασκευή αυτού του πλαισίου. Αυτό όμως που γεννά προβληματισμό είναι η σύνδεση των συγκεκριμένων στρατηγικών αλλά και των επιχειρηματολογικών αποθεμάτων με το μακροκοινωνικό πλαίσιο. Με άλλα λόγια, ένα ενδιαφέρον ερώτημα είναι τι μπορούμε να συνάγουμε για τις κοινωνικές αναπαραστάσεις της ελληνικής εθνικής ταυτότητας αλλά και της «ιδιότητας του πολίτη» από το γεγονός ότι όλες οι αναφορές στη βιολογική συνέχεια ή στα στερεοτυπικά χαρακτηριστικά εθνικών ομάδων αρθρώθηκαν μέσα σε, ή ακολουθήθηκαν από καυστικά χιουμοριστικά σχόλια. Η απάντηση δεν είναι εύκολη και αφήνει ανοιχτά πολλαπλά ενδεχόμενα. Θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι,

εφόσον το χιούμορ αποτελεί μια στρατηγική ρητορικής αποστασιοποίησης από απόψεις που αντίκεινται στις κοινωνικές νόρμες, η χρήση του μπορεί να υποδηλώνει την αποδυνάμωση των παραδοχών περί βιολογικής καθαρότητας και εγγενών εθνικών χαρακτηριστικών στον κοινό νου. Από την άλλη, όμως, όπως υποστηρίζει η Condor (2006) η εξοικείωση με τέτοιου είδους επιχειρηματολογικές πρακτικές (όπως είναι η χιουμοριστική χρήση στερεοτύπων) μπορεί να κρατά ζωντανή την ανοχή απέναντι σε διάφορες μορφές διακρίσεων.

Τελειώνοντας, θα πρέπει να τονίσουμε τους περιορισμούς που βάζει στην παραπάνω συζήτηση, αλλά και στα ευρήματα της μελέτης γενικότερα, τόσο ο σχετικά μικρός αριθμός συμμετεχόντων όσο και το γεγονός ότι αυτοί προέρχονται από μια ομάδα με συγκεκριμένα ηλικιακά και εκπαιδευτικά χαρακτηριστικά. Εξαιτίας αυτών των περιορισμών τα ευρήματα και τα συμπεράσματα της μελέτης θα πρέπει να ειπωθούν όχι ως απάντηση στο ερώτημα *ποιος δικαιούται να είναι Έλληνας πολίτης* (Χριστόπουλος, 2012), σύμφωνα με εδραιωμένες κοινωνικές αναπαραστάσεις, αλλά ως ένα μικρό βήμα προς μια κοινωνιοψυχολογική διερεύνηση του ερωτήματος. Η συστηματική διερεύνηση του ερωτήματος αυτού, όπως ήδη αναφέρθηκε, είναι επιτακτική. Στην τρέχουσα οικονομική και κοινωνική συγκυρία που θέτει σε κίνδυνο εδραιωμένα δικαιώματα των ελλήνων πολιτών, ένα σημαντικό μέρος του νεανικού πληθυσμού στην Ελλάδα που, όπως υποστηρίζουν οι συμμετέχοντες *δεν έχει γνωρίσει άλλη πατρίδα* μπορεί να αποκλειστεί από το βασικό δικαίωμα στα δικαιώματα, από την κατηγορία του Έλληνα πολίτη.

BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Antonopoulos, G. A. (2006). Public reporting of criminal activities to the police in Greece: Is there a difference when the offender is migrant? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*, 14, 135–160.
- Ariely, G. (2011). Exploring citizenship spheres of inclusion/exclusion: Rights as ‘potential for power’. *Patterns of Prejudice*, 45(3), 241-258.
- Βεντούρα, Λ. (2004). Εθνικισμός, ρατσισμός και μετανάστευση στη σύγχρονη Ελλάδα. Στο Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (Επιμ. Εκδ.) *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και «ιδιότητα του πολίτη»* (σελ. 174-204). Αθήνα Κριτική.
- Billig, M. (1988). The notion of ‘prejudice’: Some rhetorical and ideological aspects. *Text*, 8, 91–110.

- Billig, M. (1991). *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.
- Billig, M. (2005). *Laughter and Ridicule: Towards a Social Critique of Humour*. London: Sage.
- Bozatzis, N. (2009). Occidentalism and accountability: Constructing culture and cultural difference in majority Greek talk about the minority in Western Thrace, *Discourse & Society*, 20(4), 431-453.
- Brubaker, R. (1992). *Citizenship and Nationhood in France and Germany*. Massachusetts: Harvard University Press.
- Condor, S. (2006). Public prejudice as collaborative accomplishment: Towards a dialogic social psychology of racism. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 16, 1-18.
- Condor, S. (2011). Towards a Social Psychology of Citizenship? *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 21(3), 193-201.
- Condor, S. & Abell, J. (2006). Vernacular accounts of 'national identity' in post-devolution Scotland and England. In J. Wilson & K. Stapleton (Eds.), *Devolution and Identity* (pp. 51-75). London: Ashgate.
- Condor, S., & Figgou, L. (2012). Rethinking the prejudice problematic: A collaborative cognition approach. In J. Dixon & M. Levine (Eds.). *Beyond the prejudice problematic: Extending the social psychology of intergroup conflict, inequality and social change* (pp. 200-221). Cambridge: Cambridge University Press.
- Condor, S., Gibson, S. & Abell, J. (2006). English identity and ethnic diversity in the context of UK constitutional change. *Ethnicities*, 6, 123-58.
- DeCillia, P. Reisigl, M. & Wodak, R. (1999). The discursive construction of national identities. *Discourse & Society* 10(2), 149-173.
- Edwards, D. (2003). Analyzing Racial Discourse: The Discursive Psychology of Mind-World Relationships. In H. van den Berg, M. Wetherell & H. Houtkoop-Steenstra (Eds.) *Analyzing Race Talk: Multidisciplinary Approaches to the Interview* (pp. 31-48). Cambridge: Cambridge University Press.
- Edwards, D & Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Figgou L., Renkas M. & Serafim, I. (2010) 'They are far more than we can afford...': Constructions of immigrants and immigration in young people's focus group discussions in Greece. Paper presented in the *3rd International*

- Conference: Children and Youth in Changing Societies*. Psychological Society of Northern Greece, Thessaloniki, 2-4 December.
- Figgou, L., Sapountzis, A., Bozatzis, N., Gardikiotis, A., & Pantazis P. (2011). Constructing the stereotype of immigrants' criminality: Accounts of fear and risk in talk about immigration to Greece. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 21(2), 164-177.
- Φίγγου, Ε. (2010). Εθνική Ταυτότητα και Χρόνος. Στο Σ. Παπαστάμου, Γ. Προδρομίτης, Β. Παυλόπουλος (Επιμ. Εκδ.) *Κοινωνική σκέψη, νόηση και συμπεριφορά: 29 Έλληνες κοινωνικοί ψυχολόγοι ανα-κρίνουν την επιστήμη τους* (σελ. 409-432). Αθήνα: Πεδίο.
- Φραγκουδάκη, Α. (1997). Οι πολιτικές συνέπειες της ανιστορικής παρουσίας του ελληνικού έθνους. Στο Α. Φραγκουδάκη & Θ. Δραγώνα (Επιμ. Εκδ.) *«Τι είν' η πατρίδα μας;»: Εθνοκεντρισμός στην Εκπαίδευση* (σελ. 143-200). Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Gibson, S. (2011). Dilemmas of citizenship: Young people's conceptions of un/employment rights and responsibilities. *British Journal of Social Psychology*, 50(3), 450-468.
- Gibson, S. & Condor, S. (2009). State institutions and social identity: National representation in soldiers' and civilians' interview talk concerning military service. *British Journal of Social Psychology*, 48, 313-336.
- Gibson, S. & Hamilton, L. (2011). The rhetorical construction of polity membership: Identity, culture and citizenship in young people's discussions of immigration in northern England. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 21(3), 228-242.
- Goffman, E. (1981). *Forms of Talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- Goffman, E. (1986). *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston: Northeastern University Press .
- Goodwin, C. & Duranti, A. (1992). *Rethinking Context: Language as an Interactive Phenomenon*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobsbawm, E. (1990). *Nations and nationalism since 1780: Programme, myth, reality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jefferson, G. (1991) List construction as a task and resource. In G. Psathas (Ed.) *Interactional competence* (pp. 63-92). New York: Irvington Publishers.

- Ηρακλείδης Α. (1997). Μειονότητες, εξωτερική πολιτική και Ελλάδα. Στο Κ. Τσιτσελίκης & Δ. Χριστόπουλος (Επιμ. Εκδ.), *Το μειονοτικό φαινόμενο στην Ελλάδα: Μια συμβολή των κοινωνικών επιστημών* (σελ. 205-243). Αθήνα: Κριτική
- Meeus, J., Duriez, B., Vanbeselaere, N., & Boen, F. (2010). The role of national identity representation in the relation between in-group identification and out-group derogation: Ethnic versus civic representation. *British Journal of Social Psychology*, 49(2), 305-320.
- Marshall, T. H. (1950). *Citizenship and Social Class and Other Essays*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Olson, E. (2008). The origins of European citizenship in the first two decades of European integration. *Journal of European Public Policy*, 15, 40-57.
- Pehrson, S., Vignoles, V. L. & Brown, R. (2009). National Identification and Anti-Immigrant Prejudice: Individual and Contextual Effects of National Definitions. *Social Psychology Quarterly*, 72(1), 24-38.
- Pomerantz, A. (1984). Agreeing and disagreeing with assessments: some features of preferred/dispreferred turn-shapes. In J. M. Atkinson & J. Heritage (Eds.) *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis* (pp. 79-112). Cambridge: Cambridge University Press.
- Pomerantz, A. (1986). Extreme case formulations: A new way of legitimating claims. *Human Studies*, 9, 219-230.
- Sindic, D. (2011). Psychological citizenship and national identity. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 21(3), 202-214.
- Stevenson, N. (2003). *Cultural Citizenship*. Maidenhead: Open University Press.
- Tilley, J., Exley, S. and Heath, A. (2004). Dimensions of British identity. In A. Park, J. Curtice, K. Thomson, C. Bromley & M. Phillips (Eds.), *British Social Attitudes: The 21st Report* (pp. 147-165). London: Sage.
- Τριανταφυλλίδου, Α. & Μαρούκης, Θ. (2010). *Η Μετανάστευση στην Ελλάδα του 21ου αιώνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Tsitselikis, K. (2005). Citizenship in Greece: Present challenges for future changes. In D. Kalekin-Fishman & P. Pitkänen (Eds.), *Multiple Citizenship as a Challenge to European Nation-States* (pp. 145-170). Rotterdam: Sense Publishers.

- Χριστόπουλος, Δ. (2004). Οι μετανάστες στην Ελληνική πολιτική κοινότητα. Στο Μ. Παύλου & Δ. Χριστόπουλος (Επιμ. Εκδ.) *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και «ιδιότητα του πολίτη»* (σελ.174-204). Αθήνα: Κριτική.
- Χριστόπουλος, Δ. (2012). Ποιος Είναι Έλληνας Πολίτης; Το καθεστώς της ιθαγένειας από την ίδρυση του ελληνικού κράτους ως τις αρχές του 21^{ου} αιώνα. Αθήνα: Βιβλιόραμα.
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpretative repertoires: Conversation analysis and post-structuralism in dialogue. *Discourse & Society*, 9, 387–412.
- White, S. (2003). *The Civic Minimum: On the rights and obligations of economic citizenship*. Oxford: Oxford University Press.

Immigration and Citizenship in Greece: Young people's focus group discussions on the new Immigration Law

Lia Figgou & Martina-Nafsika Sourvinou

School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki

Abstract

The study explores the social representations of «citizenship» in young people's focus group discussions on the new immigration law in Greece. The participants were 42 students at the University of Thessaloniki, aged between 19-26 years. The analysis, which was based on the principles of rhetoric and critical discursive psychology, revealed three main argumentative lines: The first concerns the subjective ties of people with a civic community and the relationship between political participation and national consciousness. The second represents citizenship as an institutional privilege which is made available by the nation-state, while the third connects citizenship with blood ties and cultural homogeneity and continuity. The findings are related to those of other studies that point to the polysemy and contradictions that characterize the representations of citizenship in common sense.

Key words: Citizenship, Social representations, Critical Discursive Psychology, New Immigration Law, Rhetoric.

Contact: Lia Figgou, School of Psychology, Aristotle University of Thessaloniki, 54124, Thessaloniki. Tel.: 0030 2310997942. Fax: 0030 2310997384. E-mail: figgou@psy.auth.gr.